

Eesti Vabadusvõitlejate Liidu Infoleht

VABA SÕNA

NR 37 JUULI 2021

VÕIDUPÜHA PARAAD JA MAAKAITSE- PÄEV PAIDES 23. JUUNIL 2021

TÄNAVUNE KESKNE VÕIDUPÜHA PARAAD JA MAAKAITSEPÄEVA TÄHISTAMINE TOIMUS PAIDES

Võidupüha pidustused said tavapäraselt alguse 22. juunil kell 12 Eesti Sõjameeste Mälestuskirikus Toris, kus võidupüha jumalateenistuse raames süüdatakse mälestustuli, mis on pühendatud kõigile Eesti vabaduse eest langenuile. Tuli liikus piduliku tseremooniaga Paidesse ja seisis üleöö Paide Püha Risti Kirikus.

Uus infoleht on seekord tavalisest paksem. Käesoleva aasta kevadel ja suve algul on toimunud niipalju erinevaid olulisi üritusi, et pildimaterjali tuli tavalisest rohkem. Meeldiv on ka koroonateise laine vaibumine, kuid valvsust ei tohi kaotada. Kõigile meeldivat ja tervet suve!

Paraadi peaproov algas Paide Keskväljakul kell 19. Kell 22 süütasid Noored Kotkad Paide Vallimäel muistsel moel mälestustule, mis samuti ööseks Paide Püha Risti Kirikusse toimetati. Kell 20.30 algas Paide Vallimäel linna jaanituli, kus kontserdiga esines ka Kaitseliidu rokkbänd „Mustad Kolonelid“.

23. juuni, Võidupüha algas kell 07.00 riigilippude heiskamisega Paide Keskväljakul. Kell 08.30 asetati pärjad Müüsleri Vabadussõja mälestusmärgile. Sealsamas ühendati Tori mälestustuli ja Paide muinastuli võidutuleks, mille president hiljem paraadil üle Eesti laiali saatis. Müüsleris anti tuletoojatele, kelleks tänavu on Eesti taasiseseisvuse kaasaegsed, ehk 30-aastased naiskodukaitsjad ja kaitseliitlased üle tuletooja medalid. Võidupüha kõne pidas peaminister Kaja Kallas.

Kell 10 algas Paide Püha Risti kirikus Võidupüha oikumeeniline jumalateenistus, kus teenisid EELK peapiiskop Urmas Viilma, Järva praost Katrin-Helena Melde, KL vanemkaplan mjr Raivo Nikiforov jt.

Kaitseliidu korraldatav võidupüha paraad algas kell 11 vabariigi presidendi Kersti Kaljulaidi saabumisega, president pidas ka traditsioonilise võidupüha kõne, misjärel pidas kõne Kaitseliidu ülem brigaadikindral Riho Ühtegi.

Rivis oli ligi 800 kaitseliitlast, naiskodukaitsjat, noorkotkast ja kodutütart valdavalt Kirde maakaitseringkonna ehk Alutaguse, Jõgeva ja Järva malevaist koos liitlasvägede esindajatega Ühendkuningriigist ja Prantsusmaalt. Lipu-

toimkondade ja –gruppidega olid väljas KL koostööpartnerid Päästeametist, Politsei- ja Pii-rivalveametist ning vanglateenistusest. Paraadi muusikalise poole eest kandsid hoolt Kaitseväge orkester, KL Pärnumaa maleva orkester ja Tallinna-Jõgeva maleva ühendorkester.

President jagas laiali võidutuled, mis liikusid kõikidesse maakondadesse maakaitsepäevadele ja Vabadussõja mälestusmärkide juurde, kus soovijad said võtta tuld oma koduse jaanilõkke süütamiseks.

Lisaks paraadile toimus militaartechnika näitus Paide kesklinnas, kus sai uudistada: ÜK jalaväe lahingumasinat Warriori, lahingutank Challenger 2 ja liikursuurtükk AS90-t, PRA lahingutanki Leclerc, jalaväe lahingumasinat VBCI ning EST soomustransportööri Pasi XA188 ja EST jalaväe lahingumasinat CV90.

Maakondlikud maakaitsepäevad toimusid kõikjal Eestis.

Pärast Võnnu all saavutatud võitu Saksa Rauddiviisi ja Balti Landeswehri vastu andis 3. diviisi ülem kindralmajor Ernst-Johannes Pödder oma päevakäsuga korralduse, et samal päeval, 23. juunil 1919 „saadud võitude puhul meie põlise ja äraandliku vaenlase üle, linnades ja maakohtades saaks lipud välja pandud ning kohalikes garnisonides sõjaväeparaadid toime pandud.“ 1934. aasta 16. veebruaril võttis Riigikogu vastu otsuse muuta 23. juuni riiklikuks pühaks ja seda päeva taheti hakata tähistama igati suurejooneliselt.

14. JUUNI LEINAPÄEVA ÜRITUSED TALLINNAS JA VÄRSKAS

Tallinn, Maarjamäe

14. juunil 2021 kell 16 toimus leinapäeva mälestustseremoonia ja vabaõhukontsert Eesti kommunistiohvrite memoriaalil Maarjamäel.

Sel aastal möödub 80 aastat, mil üle 10 000 eestlase küüditati Nõukogude võimuesindajate poolt vägivaldselt Siberisse.

Mälestuspäev algas kell 15.15 memoriaali mälestuskoridoris uute nimeplaatide avamisega.

Kell 15.50 asetasiid pärja Eesti kaadriohvitseride mälestusmärgile Kaitseväge juhataja kindralleitnant Martin Herem ja kaitseministeeriumi kantsler Kusti Salm.

Kell 16 algas mälestustseremoonia, kus kõnelesid Vabariigi President Kersti Kaljulaid, Riigikogu esimees Jüri Ratas, justiitsminister Maris Lauri, Läti suursaadik T.E. Raimonds Jansons, Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste ja Eesti Üliõpilaskondade Liidu juht Eleri Pilliroog. Mälestuspalvuse pidas EELK peapiiskop Urmas Viilma.

Pärast mälestustseremooniat toimus vabaõhukontsert, kus kõlasid südamlilikud laulud Ott Leplandi ja Liisi Koiksoni esituses.

14. juuni varahommikust kuni hilisõhtuni meenutas Tallinnas Vabaduse väljakul avatud „Pisarate vagun” eesti luuletajate loominguga toel 80 aasta möödumist sellest, kui Nõukogude okupatsioonivõimud küüditasid Eestist kümme tuhat inimest.

Mälestuspäeva korraldasid Inimõiguste Instituut, Eesti Mälu Instituut, Eesti Üliõpilaskondade Liit, Eesti Õpilasesinduste Liit, Eesti Noorteühenduste Liit, Okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu, Eesti Memento Liit, represseeritute mälestusorganisatsioonid ning Justiitsministeerium.

Värskas avaldati austust 1941. aastal küüditatud ja hukatud Eesti ohvitseridele

Kaitseväge Akadeemia korraldas juuniküüditamise aastapäeval Värskas tseremoonia, et hoida elus mälestust sadade Eesti ohvitseride küüditamisest ja hukkamisest 1941. aastal.

„Jäägu 14. juuni 1941 aasta massiküüditamised meile meelde tuletama, et vajadusel tuleb Eesti riigi eest igal juhul koos ja otsustavalt võidelda. Vastasel juhul meid väänatakse salasepitsustega ning üks-haaval, nagu juhtus siin, 80 aastat tagasi,“ ütles Kaitseväge Akadeemia ülema asetäitja kolonel Riivo Valge tseremoonial peetud kõnes.

„Arhiividest teame, et ühe „kollektiivse“ otsusega lasti hiljem Norilskis, ehk küüditamise jaotus-jaamas, maha 40 Eesti ohvitseri – üheksa koloneli, viis majorit, üheksa kaptenit ning ülejäänud nooremohvitserid. Ainuke süüdistuspunkt oli „osavõtt kontrrevolutsioonilisest tegevusest.“

Lisaks Kaitseväge Akadeemia ülema asetäitjale võttis sõna ka Eesti Vabadusvõitlejate Liidu juht Tiit Põder, Kaitseliidu Võrumaa maleva kaplan Mait Mölder ning hingepalvuse küüditatud ja hukatud Eesti ohvitseride mälestuseks pidas Eesti Apostlik-Õigeusu kiriku ülempreester Andreas Põld.

Tseremoonia auvahtkonnas olid Kaitseväge Akadeemia kadetid ning pärast tseremooniat asetati 1941. aastal nõukogude võimu poolt represseeritud Eesti ohvitseride mälestuskivi jalamile pärjad.

Nõukogude võim vangistas ja küüditas 1940.-1941. aastatel sadu Eesti ohvitseri, kellest enamus hukati või surid vangistuses. 13. juunil 1941 vangistati Värskas õppelaagris pea 200 Eesti kaadrikaitseväge, enamus ohvitserid. Nad koguti Petserisse Kaitseliidu majja, kust järgmisel päeval viidi juba edasi Venemaa vangilaagritesse. 1941. aasta juuniküüditamise käigus küüditati okupeeritud Eestist kokku ligi 10 000 inimest.

Küüditatud ja hukatud ohvitseride auks peetud mälestustseremoonia korraldamist alustas Eesti vabadusvõitlejate liit ja Eesti eruohvitseride kogu, alates 2017. aastast korraldab tseremooniat Kaitseväe Akadeemia.

8. MAIL 2021 KORRALDATI MÄLESTUS- ÜRITUSED MAARJAMÄEL JA KÄRE- VERES TEISE MAAILMASÕJA LÕPU PUHUL EUROOPAS

Maarjamäe foto autor Aare Hindremäe ja Käreveres Heiki Suomalainen.

EESTI LIPU PÄEV 4. JUUNIL 2021

Fotode autorid: Erik Peiner ja Tiit Põder

SOOME KAITSEJÕUDUDE JA KJ LIPU PÄEVA TÄHISTAMINE 4. JUUNIL. SAMAL KUUPÄEVAL ON KA MARSSAL MANNERHEIMI SÜNNIAASTAPÄEV

Fotode autor Mati Blumfeldt.

25. märtsil möödus 72 aastat 1949. aasta märtsiküüditamisest. Seoses koroonaga oli sellel aastal küüditatute mälestamine korraldatud hajutatult nii ajaliselt kui ka ruumiliselt.

Vabadusvõitlejad, eruohvitserid, JWG riigikaitse suuna õppursõdurid ja Riigikogu liige Tarmo Kruusimäe tulid Maarjamäele kommunismiohvrite mälestusseina Eesti ohvitseride mälestusmärgi jalamile pärgi panema ning küünlaid süütama kell 12.30; JWG õppursõduritest osalesid Milena Vaamann, Hanna Maia Tiide ja Hanna Grete Kütt, kes ka assisteerisid pärgade panekul ning süütasid küünlad.

Tiit Põder
v-ltn (e)

SOOME VETERANIDE PÄEV

Soome Suursaatkonna ja Soomepoiste Pärimusühingu eestvedamisel tähistati traditsioonilist Soome veteranide päeva 27. aprillil soomepoiste matmisalal Metsakalmistul. Päevakohase kõne pidas Soome suursaadik Timo Kantola, mälestusteenistuse pidas Eesti Kaitseväge kapten Peeter Paenurm. Kohal olid ka Soomepoiste Pärimusühingu juhatuse liikmed Mati Blumfeldt ja Reet Loit, Jakob Westholmi Gümnaasiumi riigikaitse suuna õppursõdurid Marian Ensling, Sander Kallip (riigilipuga) ja Hanna-Grete Kütt (Soomepoiste Pärimusühingu lipuga) ning Eesti Vabadusvõitlejate Liidu esindajad Tiit Pöder, Sirje Arro, Erki Nurk ja Enn Virupalu (EVL

lipuga), samuti soomepoisid ja nende sugulased. Pärjad asetati soomepoiste mälestusmärgi jalamile Soome Suursaatkonna, Soomepoiste Pärimusühingu ja Eesti Vabadusvõitlejate Liidu poolt. EVL pärja asetamist sekundeeris JWG riigikaitse suuna õppursõdur Marian Ensling.

EVL juhatuse esimees autasustas Soome kaitseatashee assistenti Ari Harjulat Tallinna ühenduse teenetemärgiga kauaaegse tulemusliku koostöö eest.

Tiit Pöder
v-ltn (e)

JÜRIPÄEV EESTI SÕJAMEESTE MÄLESTUSKIRIKUS TORIS

23. aprillil tähistati Eesti Sõjameeste mälestuskirikus Jüripäeva-Veteranidepäeva. Kirikus ja ka pargade asetamisel järgiti hajutatuse ning maskikandmise nõuet. Esindatud olid vabadvõitlejad, kaitseliitlased, naiskodukaitse, kaitsevägi ning JWG riigikaitse suund.

Pärgade astamisel Püha Jüri ratsamonumendi jalamile Toris ning II MS Eesti iseseisvuse taastamise eest võidelnute mälestussamba jalamile

Pärnus sekundeeris vabadvõitlejaid JWG riigikaitse suuna õppursõdur Hanna Grete Kütt.

Eesti Sõjameeste mälestuskiriku altariilt süüdatud tule tõi Ago Juurik Tallinna Metsakalmistul vabadvõitlejate matmisalale.

Tiit Pöder
v-ltn (e)

MEENUTUSI AJALOOST

KUIDAS ALGAS LANDESWEHRI SÕDA?

Juunis möödub 102 aastat ühest Eesti sõjaväe võidust. Eesti sõjaväe võit Landeswehri sõjas on üks Vabadussõja meeldivamaid episoodide. Kuidas aga konflikt sakslastega algas ja miks senised liitlased võitluses Punaarmeeга omavahel karvupidi kokku läksid? Ja kas sakslased tõepoolest üritasid vallutada Eesti soomusrongi?

Riia ja Cesise (Võnnu) vahel

Peale Riia vallutamist Punaarmee käest 22. mail jätkasid von der Goltzi väed (riigisakslastest koosnev Rauddiviis ja kohalikest elanikest koosnev Landeswehr) peale umbes nädala pikkust pausi edasitungi põhja ja kirde suunas. Esialgu liikusid edasi vaid Landeswehri üksused, kuna riigisakslastest väeosi ei tohtinud Lääneliitlaste nõudel üle Daugava jõe viia. Seni sõjas osalenud

Saksa 1. kaardiväe reservdiviis viidi aga juuni algul tagasi Saksamaale.

Üksused liikusid lehvikuna laiali ja ei kohanud enam põgenenud Punaarmee väeosi kusagil. Mööda Liivi lahe äärset teed edasiliikuv lätlaste Plan-Dubrovsky ratsaeskadron kohtus 28. mail eestlastega ja tuli peale lühikesi läbirääkimisi eestlaste poole üle.

Cesises (Võnnus) sattus Landeswehri tuumik, baltisaksa üksused, 2. juunil kokku Eesti 3. diviisi soomusrongide ja hiljuti loodud lätlaste 2. Cesise polguga, kes olid linna saabunud juba 31. mail. Mõlemapoolse kahtlustamise ja otsese vaenulikkuse tulemusena puhkes peagi relvakonflikt, mille sõlmpunktiks saigi Cesis.

Samal ajal liikusid edasi ka Landeswehri mitesakslaste üksused. Vürst Lieveni vene pataljon liikus Cesisest lõuna poole ja Balodise läti üksused

Vecpiebalgi suunas. Veel üks saksa üksus Engelhardti ratsaeskadron jõudis õige kaugele – Cesisest ligi 100 km kaugusel asuva Litene mõisani. Rauddiviis liikus aeglaselt edasi mööda Daugava põhjakallast ja jõudis Ogreni.

Mainida tuleks ka kavalaid trikke, mida Goltz tegi, et propagandasõjas edukas olla. Nimelt esines Niedra nukuväli Lāti huvide esindajana ja süüdistas eesti vägesid Lāti okupeerimises. Formalselt saatiski Niedra Landeswehri sakslastest üksused ja kaheks nädalaks "Lāti valitsuse" teenistusse palgatud Rauddiviisi sõtta eestlaste ja Põhja-Lāti Brigaadi vastu, et neid üle piiri Eestisse tagasi tõrjuda. Koguni uus fiktiivne „ülemjuhataja“ leiti sellele nn "Lätimaa sõjaväele" (kus lätlasi oli vaevu 20%) – Niedra „valitsuse“ kaitseminister dr Vankins, kelle staabiülemaks sai endine tsaarikindral von Timroth. Goltz ei saa oma mälestustes jätta ehtsaksaliku huumoriga lisamast, et viimase põhilisteks peadeks omadusteks olid meelerahu ja armastusväärus!

Targu ei suunanud von der Goltz eestlaste-lätlaste vastu Landeswehri lāti ja vene väeosi. Need hoidsid korda Riias ja Liepajas. „Oma“ lätlasi ta ei usaldanud (eriti peale ratsaväelaste ülemineku), Lieveni vene üksus aga keeldus otsesõnu eestlaste vastu sõdimast, kinnitades, et nemad võitlevad ainult Punaarmee vastu.

Peale kontakti loomist sakslaste ja eestlaste vahel said esimesed peagi aru, et Eesti väed ei ole nõus nende paiknemisega Riias põhja pool ja soovivad Vidzeme aladel luua Ulmanise valitusele alluvaid alasid, kus esialgu domineeriks Eesti. Sakslastel võis esialgu olla illusioon, et Eesti lepiks nende võimutsemisega Lätis ja oleks nõus oma väed piirile tagasi tõmbama.

Ei saa välistada sellise stsenaariumi jõustumist. Selleks oleks olnud vaja kaht tingimust. Lääneliitlased oleks leppinud saksameelse Lāti nukuriigi eksisteerimisega ja Ulmanise valitsus oleks läinud võimujagamisel kompromissile. Sel juhul võinuks sündmused areneda nõnda. Lääneliitlaste sõjaline missioon sobitab kokkuleppe, mille kohaselt Ulmanis, Niedra ja baltisakslased moodustavad koalitsioonivalitsuse. Põhja-Lāti Brigaad liidetakse Landeswehri Balodise väekoondisega. Sel juhul oleks meie 2. ja 3. diviis

sunnitud Lätist lahkuma ja Latgale rindele asuks tunduvalt suurema koosseisuga Landeswehr.

Paraku püsis kogu baltisakslaste võim Lätis Saksamaa toel, ilma sealsete vabatahtlike, Saksa riigi raha ja varustusega ei jätkunud väikesel baltisaksa kogukonnal jõudu Lätis domineerida. Riigisaksa vabatahtlike maaomandi küsimus ja pinged lätlaste-sakslaste vahel oleks tahes-tahtmata peagi lahvatanud ja seega oli konflikt ikkagi vältimatu.

Esialgu aga võttis Eesti sõjaväejuhtkond jäiga hoiaku ja nõudis saksa vägede tagasitõmbumist Põhja-Lätist, esialgu lõuna poole Gauja (Koiva) jõesuu – Gauja jõgi kuni Siguladani – Nitaure – Vecpiebalga- Jaungulbene joont. See jäi Riiale üsna lähedale.

Goltz ei olnud sellega mingil juhul nõus ja edasine konflikt näis vältimatuna. Küsimuseks oli see, kas Lätist saab iseseisev rahvusriik või jäävad lätlased mingis pehmemas vormis saksa ikke alla.

Samaaegselt jätkus Eesti 2. diviisi vägede edasitung Latgale piirialadel, kus 5. juunil jõuti Jekabpils ja Krustpils juures Daugava jõeni. Seda kasutas Eesti pool ära oma nõudmiste toetuseks, väites, et Valga-Valmiera-Cesise-Gulbene laiarööpmeline raudtee on vajalik kahe diviisi vahel ühenduse pidamiseks ja varustamiseks.

Sõjategevuse algus.

Lahing Amata jõe silla juures.

2. kuni 4. juunini kestnud ultimaatumite ja tagajärjetute läbirääkimiskatsete periood, kus mõlemad pooled suutsid hoiduda relvi kasutamast, sai läbi 5. juunil. Tunnetades oma jõudu käitus Eesti nagu tõeline suurriik – jõuliselt ja resoluutselt.

Sel päeval saadeti soomusrongid nr 2 (ülem J. Lepp) ja 4 (ülem H. Jaakson) luurekäigule uurimaks, kas sakslased on tõepoolest tagasi tõmbunud Amata jõe taha, nagu Eesti pool nõudis. Igaks juhuks võttis alampolkovnik Reek erapooletu tunnistajana kaasa ka USA kolonelleitnant E. Dawley (teistel andmetel W. Greene), kes end hiljem tulevahetuse puhkemisel just kõige kartumatult ülal ei pidanud.

Kell 13.45 sõitsid soomusrongid Cesisest välja ja jõudsid ettevaatlikult edasi liikudes Amata jõe sillani, mis asub enam-vähem 10 km kaugusel. Sillalt edasi on Ierikisse veel mõned head kilomeetrid. Luurajad saadeti silda uurima ja selgus, et selle ees on raudtee lõhutud ja sild ise mineeritud. Seejärel avati jõe teiselt kaldal asuvast metsast meie meeste pihta püssituli, millest üks eestlane haavata sai. Soomusrongid tõmbusid veidi tagasi, et saaks vaenlase paremini tule alla võtta. Reeki andmetel tehti esimesed lasud kell 19, sakslaste rünnak soomusrongile aga toimus kell 19.15.

Lahinguks on järgnevat relvakokkupõrget raske nimetada, kuid igal juhul olid tulemuseks langenud ja haavatud.

Sellega seoses toimus salapärane sündmus, mille kohta meil on rohkesti kõige fantastilisemaid mälestusi – Landeswehri üksus olevat üritanud meie soomusrongi ümber piirata ja tormijooksuga vallutada. Selle mõttetu ürituse nurjumine andis eesti sõduritele hea võimaluse igati pilgata lolle sakslasi, kes püüdnud jalaväega soomusrongi vallutada, ja nende kallal keelt teritada. Samas tundub sündmuste kirjeldus liiga fantastilisena.

„Kõikide tähelepanu on parajasti pöördud ette, kui äkki hüüab patarei vanemohvitser: „Sakslased tulevad!”, näidates ise paremale kõrvale. Ja tõepoolest, paremalt, suure metsa alt puude vahelt sakslased, käes viskevalmis käsigranaadid, umbes 150 sammu kauguselt lähenesid soomusrongile...lasti sakslasi veelgi ligineda.

Seal avas esimene kuulipildurite komando tule oma kõigist parempoolseist kuulipildujaist, neid võis olla 12. Talle sekundeerisid pea teised komandod. Ja siin nüüd võis näha, kus ettekujutamatult tiheda tule all mõne sekundiga sakslaste kolonnid niideti maha. Sõdureid langes ettepoole ja vajus tagasi, risti-rästi nagu tuleleegis. See oli jube surmamäng, mis kestis vaid sekundeid. Üksikud sakslased püüdsid veel põgeneda taha poole tule alt, kuid vaevalt neist keegi pääses. Mändide alla jäi hunnikusse langenuid...”

Hea jutuvestja Jaan Perti sõnul hävitasid soomusrongi kuulipildujad ilmselt kogu Landeswehri isikkkoosseisu – tõesti paneb imestama, et keegi

veel ellu jäi ja suutis hiljem Eesti-Läti rindest Cesise juures läbi murda!

Visates pilgu Landeswehri ajalugu käsitlevale raamatule lisatud langenute nimekirjale, leiame suure üllatusena ainult kaks langenut, kelle hukumisajaks on märgitud 5. juuni ja -kohaks Ieriki (raamatus Ramotsk). Kusjuures on lisatud – vangistatud ja mõrvatud! Loomulikult ei ole põhjust nimetatud teost 100%-liselt usaldada. Sarnane klassikaline kolmesõnaline vormel on lisatud väga paljudele baltisakslaste nimedele, kes langesid võitluses läti punaküttidega ja Eesti sõjaväega. Seega oleme sakslaste andmete kohaselt enamlastega ühes paadis kui julmurid ja vangidetapjad!

Arvestades isegi, et Landeswehris võis tol ajal olla 25-33% riigisakslasi, keda langenute nimekirja ei pandud, võime siiski tõdeda, et uljaste mälestuste kirjutajad kippusid oma vägitegude ja vaenlase kaotuste kirjeldamisel pehmelt öeldes veidi liialdama. Juba ettekujutus soomusrongi kolonnidena (nagu Napoleoni sõdade aegu) ründavatest sakslastest kõlab tobedalt.

Uurides, kuskohast see lahingukirjeldus pärineb, jõudsin Soomusrongide divisjoni staabiülema Johannes Poopuu raamatuni, mis ilmus juba 1921. aastal. Oletades, et Poopuu ka ise kohapeal viibis, sarnaneb tema lugu väga Perti omaga.

„Selsamal ajal tulevad paremalt ja pahemalt poolt tihedad Landeswehri ahelikud nähtawale. Käsigranaate wiskewalmis hoides liginewad nad rongile. Rong liigub natukene tagasi, et paremat seisukohta wõtta. Juba lähenewad ahelikud 40-50 sammu peale. Rong on täitsa sakslastest ümber piiratud. Weel mõni sekund ja sajad käsigranaadid lendawad rongi peale” /../ Sel silmapilgul algas tuleandmine korraka kõigist kuulipildujatest, püssidest ja suurtükkidest. „Uku” külwas oma kolmetollistest surma ette ja taha, paremale ja pahemale poole. Nagu walminud wili terawa wikati ees langewad Landeswehri read. Keda jalad kannawad, põgenewad, kellel weel jõudu, roomab metsa tagasi...”

Tekstis mainitud „Uku” oli soomusrongi nr 2 suurtükivaguni nimi.

Seejärel lasid sakslased kaugemal eestlaste seljataga raudtee õhku, kuid jätkuvas tulevahetuses õnnestus soomusronglastel tee korda teha ja taganeda.

Kõige suurema kujutlusvõimega on aga keegi A.R., kes oma ajakirjas „Sõdur” ilmunud lahingukirjelduses kordab sõnasõnalt Poopuu teksti, kuid lisab juurde järgmisel päeval toimunud Landeswehri rünnaku Cesisle ja ühendab erinevad sündmused mängleva kergusega. Taas kordub saksa jalaväe rünnak soomusrongile (küll need sakslased on ikka rumalad, ei suuda kuidagi oma vigadest õppust võtta!) ja lõpetab oma loo triumfeerivalt:

„Kohtamine meie soomusrongiga maksis landesvääriale sel päeval 600-700 meest”

Üsna sarnane kirjeldus on ka Arnold Hinnomi raamatus „Põlise vaenlase vastu”.

Kokkuvõttes tundub, et eestlased kippusid veidi liialdama. Igal juhul kaotasid eestlased 5. juunil ühe sõjamehe haavatuna ja ühe surmasaanuna, sakslased aga kindlasti mitu meest surnute ja haavatutena.

6. jalaväepolgu ajalooraamat mainib lühemalt, et sakslased üritasid soomusronge vallutada

käsigranaatide abil. Soliidne 1930ndartel aastatel ilmunud kaheköiteline „Vabadussõja ajalugu” piirdub sündmuste kirjeldamisel vaid ühe lausega. Ka Reek, kes ise kohal viibis, mainib vaid sakslaste rünnakukatset, kuid vaikib ülalkirjeldatud tapatalgust.

Saksa allikad piirduvad tavaliselt üsna ebamääraste kirjeldustega sellest, kuidas relvakonflikt eestlastega algas. Näiteks Riia reaalgümnaasiumi õppursõdur krahv A. Stenbock-Fermor mainib oma mälestustes, et sõja põhjustas see, et eestlased ei soovinud luua ühisrinnet. *„Kuid eestlased ei soovinud seda. Meie puhkuselviibivaid vabatahtlikke peksti Võnnus; meie väeosi tulistati seljatagant! Tegime lõpu sellele ja vallutasime Võnnu 6. juunil.”*

Igal juhul pöördusid eesti soomusrongid peale jõudemonstratsiooni tagasi ja jõudsid Cesisesse kell 20.00.

Nüüd puhkes juba tõsisem sõjategevus. 6. juuni varahommikul ründas Landeswehr Cesist ja algasid lahingud, mis kestsid kuni 3. juulini, kui sõlmiti vaherahu.

MEENUTUSI AJALOOST

LÜHIKE ÜLEVAADE ÖÖLAHINGULENNU- ÜKSUSTE LOOMISEST JA ARENGULOOST II MAAILMASÕJA AJAL NÕUKOGUDE JA SAKSA ÕHUJÕUDUDES IDARINDEL AASTATEL 1941–1944

Hendrik Arro

Põhiliseks öölahingulendurite tegevuse tulemuseks loeti siiski seda, et nad sundisid vastast pidevalt häireolukorras olema, ei lasknud vabalt väeosi koondada ja takistasid järelvedu, mis pidi nüüd toimuma pimendamise tingimustes, olukorras mis raskendas mootorsõidukite liikumist. Kahtlemata tuleb märkida ka öölahingulennuüksuste edu võitluses nõukogude partisanidega. Et saksa väejuhatuse suhtus öölahingulendurite tegevusse üldiselt positiivselt näitab ka see, et häirimis-pommitusüksuste tegevus jätkus isegi siis, kui saksa lennuvägi pidi tegutsema bensiinipuduse tingimustes.

Põhilised, saksa öölahingulennuüksustes kasutamist leidnud lennukitüübid

Põhilisteks saksa öölahingulennuüksustes kasutamist leidnud lennukitüüpideks, eriti öölahingulennuüksuste tegutsemise algusperioodil olid Arado Ar-66 ja Gotha Go-145.

Veidi vähemal määral leidsid öölahingulennuüksustes kasutamist Heinkel He-46, Henschel Hs-126 ja Focke Wulf Fw-58 “Weihe”.

Pildil on kujutatud 11. Öölahingulennugrupi 3. lennusalga Arado Ar-66

Pildil on kujutatud 3. Öölahingulennugrupi 2. lennusalga Gotha Go-145

Heinkel He-46

Henschel Hs-126

Focke Wulf Fw-58 „Weihe”

Öölahingulennugruppide arenedes hakati neid 1943. aasta sügisest alates aga üha rohkem üle viima sööstpommitajate üksustest vabanevatele “stukadele” Junkers Ju-87.

Mõningaid tehnilisi andmeid Saksa öölahingulennuüksustes kasutatud lennukitüüpide kohta

Peab kohe ütlema, et erinevates allikates toodud andmed lennukite tehniliste näitajate kohta on mõnevõrra erinevad. Osalt võib see olla tingitud ka sellest, et enamust toodud lennukitest valmistati mitmes variandis. Seetõttu ei tuleks toodud andmeid võtta absoluutsetena. Alljärgnevalt on ära toodud need põhilised andmed, mis iseloomustavad antud lennukitüüpi kui öölahingulennukit (konstrueerimisaasta, kiirused, relvastus ja kaasavõetav pommilast).

Arado Ar-66 -- Konstrueeriti 1933.a. õppe-treeningulennukiks. Maksimaalne kiirus 210 km/h, reisikiirus 175 km/h. Öölahingulennukina kasutamisel kujutas endast relvastamata lennukit, mille kere all oli 3 pommiraami à 50 kg pommi riputamiseks.

Gotha Go-145 – Konstrueeriti õppe-treeningulennukiks, sooritas esimese lennu 1934.a. Maksimaalne kiirus 212 km/h, reisikiirus 180 km/h. Öölahingulennukina kasutamisel kujutas endast relvastamata lennukit, mille kere all oli 3 pommiraami à 50 kg pommi riputamiseks.

Heinkel He-46 -- Konstrueeriti 1931.a. luurelennukiks. Maksimaalne kiirus 260 km/h, reisikiirus 220 km/h, relvastus 1 liikuv MG-15 tagaistmes, kaasavõetav pommilast 200 kg.

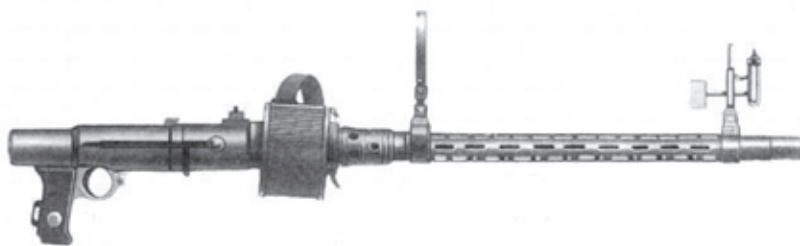

Junkers Ju-87

Henschel Hs-126 -- Konstrueeriti 1936.a. lähiluuirelennukiks. Seeriatoodang algas 1938.a. Maks. kiirus 354 km/h, reisikiirus 300 km/h, Relvastus 1 kohtkindel kuulipilduja MG-17, tagaistmes 1 turellile paigutatud MG-15, kaasavõetav pommilast 200 kg.

Focke Wulf Fw-58 “Weihe” – Seeriaviisiline väljalase algas 1935. aastal. Kujutas endast mitmeotstarbelist kahemootorilist lennukit, mida toodeti mitmes variandis. Maksimaalkiirus 256 km/h (Fw-58 B1), reisikiirus 239 km/h, 3 – 4-liikmeline meeskond, relvastus kaks liikutavat MG-15, lennuki kereasse paigutatud pommilast 150 kg.

Junkers Ju-87 – Pikeeriv pommitaja. Seeriaviisiline väljalase algas 1937. aastal. Toodeti mitmetes erinevates versioonides. Järgnevad andmed on toodud alates 1940. aastast toodetud Ju-87 D kohta: maksimaalne kiirus 408 km/h, reisikiirus 350 km/h. Relvastus: kaks kohtkindlat kuulipildujat ja kaks liigutatavat kuulipildujat tagaistmes, maksimaalne pommilast 1800 kg.

MG-15 (koos laskemoonamagasin, kuid ilma hülsikotita)

Kui rääkida lisaks öölahingulennukite tehnilistele näitajatele ka nende relvastusest, siis põhiliselt kasutati saksa öölahingulennukitel selleks otstarbeks tagumisse istmesse turellile paigutatud 7,92 mm pardakuulipildujat MG-15, mida teenindas pardalaskur. Kuulipildujal oli topelttrumliga hõlpsasti vahetatav magasin, mis sisaldas 75 padrunit ja tulekiiruseks oli kuni 1000 lasku minutis.

Kokkuvõte

Eelkirjutatust selgub, et öölahingulennuüksuste loomine ja rakendamine rindel ei olnud Nõukogude Liidus ega ka Saksamaal juba aegsasti, enne sõda lennuväe arengudoktriinide väljatöötamisel kavandatud ettevõtmine, vaid selle surus sõdivatele riikidele peale konkreetne olukord, kus moodsaid lennukeid suurte kaotuste tõttu lihtsalt ei jätkunud ja riikide sõjatööstused ei olnud võimelised kaotusi korvama. Peab ütleva, et näiteks Saksa lennuväes oli neidki küllalt kõrgele positsioonil olevaid isikuid, kes esialgu pidasid öölahingulennuüksusi ajutiseks nähtuseks, mis paremate aegade saabudes kaovad. Paraku näitas elu, et oodatud paremaid aegu ei tule. Öölahingulennuüksused olid ja jäid ja mida edasi, seda kindlamaks nende olemasolu ning areng muutus.

Sõda nõudis, et lennuüksused ei ründaks vastast mitte ainult aeg-ajalt, vaid tegutseksid vastase kohal pidevalt, takistaksid tema järelvedu ja väeosade koondumist, häiriks lennuväljade tegevust ning väsitaksid vastase rindeväeosade sõdureid moraalselt nende pideva ohu olukorras olemisega. Ilmselt oli selline häirimislendude taktika mõlema poole juhtkonna arvates küllaltki

tõhus, sest seda jätkati ka siis, kui näiteks Nõukogude Liidu lennukitööstus jälle jalad alla sai. Sellisel taktikal oli mitmeid eeliseid, nagu näiteks asjaolu, et see võimaldas edukalt kasutada vanaid, isegi mitte lahingulennukiteks konstrueeritud lennukitüüpe. Vastase pidevaks häirimiseks kulutasid sellised lennukid tunduvalt vähem bensiini, kui seda oleksid samasuguste ülesannete täitmiseks vajanud moodsad pommilennukid, kaotused ei olnud suured ja öölahingulennuüksused võisid lennata rindelähedastelt, mitte statsionaarselt väljaehitatud lennuväljadelt (praktiliselt isegi pisut korrastatud suurtelt põldudelt), mis tegi öölahingulennuüksuste ümberpaiknemise vajadusel üpris lihtsaks.

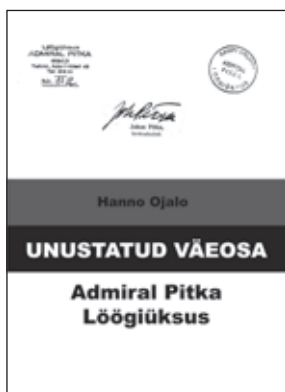
Ilmselt oli öölahingulennuüksuste edukus aluseks, et sakslased hakkasid oma öölahingulennuüksusi 1943. aastal isegi stukadele (Ju-87), mis päevaseks tegevuseks olid juba vananenud ja kandsid suuri kaotusi, üle viima. Öösel suutsid stukad aga edukalt lahinguülesandeid täita. Kuid suur osa öölahingulennuüksustest jätkas edukalt tegutsemist oma vanade lennukitega.

Kui rääkida eesti ja läti öölahingulennuüksustest, millistest järgnevalt juttu tuleb, siis täitsid need samasuguseid lahinguülesandeid nagu teisedki saksa ja nõukogude vastavad lennuüksused. Ühe sõnaga, moodustasid lihtsalt ühe osa saksa lennuväe häirimis-pommitusüksuste süsteemist ja sellisena tuleb neid üksusi ka vaadelda. Nende tegutsemise lähem kirjeldamine pakub sõjaajalooliselt aga huvi, pakkudes andmeid rahvuslike lennuüksuste osalemise kohta võitluses nõukogude okupatsiooni vastu ja Eesti ning Läti iseseisvuse taastamise eest.

Uued raamatud

Soovi korral küsida Eevi Laula või Marek Nummu käest.

Johan Pitka organiseeritud ja augustis-septembris 1944 Põhja-Eestis tegutsenud Admiral Pitka Löögiüksus on üks Eesti sõjaajaloo unustatud väeosa. Kuna puuduvad väeosa isikkoosseisu nimekirjad, siis hinnanguliselt oli selles 300-400, võimalik et ka 500-600 isikut. Värbamiskeskuses Tallinnas staabi juures registreeriti veel 22. septembri hommikuni uusi liikmeid – nende arv on teadmata.

Admiral Pitka Löögiüksus lõpetas tegevuse väeosana 23. septembril Kohilas. Pitkamehed läksid laiali, varjasid ennast, põgenesid välismaale või hakkasid edasi võitlema metsavendadena.

Paljud sattusid NKVD kätte ning nad hukati või saadeti aastateks Siberi vangilaagritesse. Siiani on lõplikult selgitamata Johan Pitka saatus, kindel on see, et ta hukkus.

Auväärt lugeja hoiab käes raamatut, milles jutustatakse mitut lugu. Kõik nad on seotud ühe suure ja kuulsa laevaga Eesti merendusajaloos, aga samuti on see lugu Teisest maailmasõjast, Prangli saarest ja mitme tuhande Punaarmeele mobiliseeritud eesti mehe saatusest.

Esmalt annab ajaloolane Mati Õun põhjaliku ülevaate laevast „Eestirand“, tema reisidest Atlandi ookeanile ja viimasest retkest Tallinnast Leningradi, mis sai ootamatu lõpu 24. augustil 1941 Prangli saare idaranniku lähedal. 2762 laevalolnud meest pääsesid Venemaale viimisest ja jõudsid jälle koju tagasi, mitukümmend sai laevahukus surma ja on maetud Prangli saare mändide alla.

Raamatus on ka Piret Saul-Gorodilovi näidend „Eestirand“ (etendati pealkirja all „Lootuse kursil“), milles kirjeldatakse kunstivormis laevahuku lugu. Näidend valmis 2018. aastal ja seda mängiti aastatel 2018-2019 Pranglil, Käsmus, Neemel ja Viimsis.

Raamat annab ülevaate Läänemaa elanike katsumustest maailmasõjas, suurematest ja väiksematest lahingutest, arreteerimistest ja küüditamistest, põgenemisest 1944.aastal. Samuti tuleb juttu Haapsalu mässust, metsavendlusest, Läänemaa ajalehtedest, Eesti väeosadest Läänemaal ja eestirootslaste saatusest sõjas.

Käesolev raamat sisaldab Teises maailmasõjas tegutsenud Saksa feldmarssalite, kindralite, admiralide ja teiste kõrgemate ohvitseride elulugusid. Maavägedes, lennuväes, õhujõududes ja Relva-SS-is sõdinud mehed pidasid sõda vahelduva eduga, osa neist sai surma, mõned hukati peale sõda, kuid sõjavangis istus neist enamus. Sellele vaatamata elasid paljud neist kõrge eani ja kirjutasid mälestusteraamatuid.

EVY LAAMANN KALBUS

26. november 1922 – 5. jaanuar 2021

Eesti vabadusvõitlejad üle maailma on leinas. Selle aasta alguses lahkus Marylandi osariigis Bowie linnas igavikku üks meie säravamaid eeskujusid, Vabadussõja sangarist VR I/3 kavaleri kapten Paul Georg Laamanni tütar Evy Laamann Kalbus.

Evy sündis 26. novembril 1922. aastal Võrus, kauni Tamula järve ääres, vabadusvõitlejate Paul ja Ella Laamanni peres. Kui vabadussõjalaste liikumine algas, oli Evy viieaastane terane tüdruk, kes isaga talismanina kaasas käis. "See oli nagu ajalooraaamatus kõndimine! Kohtasin inimesi, kellega ma muidu poleks kokku puutunud," on Evy meenutanud.

Evy lemmik oli isemoodi torkavate helesiniste silmadega väga sõbralik Artur Sirk, kelle jutt oli huvitav isegi lapsekõrvadele. Kui 1934. aastal algas Eestis vaikiv ajastu, tõi see endaga kaasa läbiotsimised, politseivägivalla ja küüditamise. Isa vangistati, koer mürgitati ja kodu ei olnud enam kindlus. Järgnes perekonna küüditamine Võrust Saaremaale. 1935. aasta sügise saabudes õnnestus Ella Laamannil välja kaubelda luba perega Tartu kolida, et lapsed saaksid kooliteed jätkata. Detsembris vangistati isa uuesti, mõned päevad hiljem kadus kuuks ajaks teadmatusse ka ema, kolm last jäeti külmal talvel omapäi.

Vabadussõjalaste suurprotsess, milles vabadussõjalasi süüdistati 8. detsembri kavatsatud riigipöördeks, kestis 6.- 25. maini ja seda ajaloolist teatrilavastust õnnestus 13-aastaselt Evyl oma silmadega näha. Kohus mõistis Evy isale 20 aastat sunnitööd koos kõigi õiguste kaotusega. Tegelikult sai Paul Laamann üksikkongis istuda kaks aastat, poliitvangid vabastati amnestiaga mais 1938. Punasel, 1940. aastal, varjasid Laamannid ennast Dr. Hjalmar Mäe ema talus Läänemaal. 4. märtsil 1941 asusid nad ümberasujatena Tartust Saksamaa poole teele - just Evy oli see, kel õnnestus perele saada luba järelümberasumiseks. Peatuti Wernecki lossis, Schwabimaa äärel, kus Evy isa Paul Laamann asus eestlasi värbama, et vabatahtlikult bolševike vastu võitlema minna. Just seal, Saksamaal, kohtas Evy William Tomingat, kelle raamatu "Vaikiv ajastu Eestis" kordustruki ta hiljem välja andis.

Saabus 1941. aasta suvi, mis tõi eestlastele rõõmusõnumi, et sõda on alanud. Tagasi kodumaale, nüüd aga juba Revali linna, sõitis Laamannide pere 1942. aasta märtsis. See oli ka aeg, mis andis võimaluse endist ülekohut leevendada ja isamaa eest langenuid ja mõrvatuid mälestada kui kangelasi. Teiste hulgas sai riikliku mälestusteenistuse osaliseks 1937. aastal Eesti Poliitilise Politsei poolt mõrvatud vabadussõjalaste juht Artur Sirk.

1943. aastal lõpetas Evy Lenderi Gümnaasiumi ja sai stipendiumi Breslau Kunstikooli. Nüüd tuli pidevalt sõita üksinda rongiga Revali ja Breslau vahet. Kui 1944. aasta alguses taasavati Tallinna rakenduskunstikool, jätkas Evy seal õpinguid Natalie Mey moeklassis. Evy oli endiselt isa talisman. Laamannide koju oli nüüd tekkinud Pitka staap. Noil aastail tutvus Evy paljude sakslastega, kellest tema sõnul kiiresti said suuremad eestlased kui eestlased ise.

1944. aasta märtsipommitamise aegu oli Evy veel Tallinnas, kuid peagi lahkus ta koos emaga Saksamaale ja jätkas kunstiõpinguid Hildesheimi Rakenduskunstikoolis, kuni see suleti. Kui Eesti septembris bolševike kätte langes, tampis Evy juba koos teiste välismaalt saabunud naistega ühes Berliini relvavabrakus mingit mullasegu vormidesse, millede järgi hiljem õhukaitserelvade osi valati. Järgnesid rindeõdede kursused ja Berliini pommitamise ajal kandis Evy juba rindeõe vorimirietust.

1946. aastal läks Saksamaal põgenikulaagris ebamugavaks. Nii venelased kui inglased hakkasid survestama, et balti põgenikud koju tagasi pöörduksid. Evy emal õnnestus endale, Evyle ja poeg Unole hankida India sissesõiduluba ja nii jõuti jõuluks Bombay sadamasse.

Evy ja tema ema püüdsid toiduraha teenida õmblustöödega, palavus oli tappev sõna otseses mõttes. Evy vanem õde Asta, kes neid vastu oli võtnud, lahkus oma perega Indiast. 1947. aasta juunis suri Ella Laamann, Evy ja vend Uno jäid kahekesi võõrale maale.

See oli aeg, mil India hakkas Inglise ülemvõimu alt vabanema, Inglise asehaldur Mountbatten valmistus maalt lahkuma, kõik teised valged tema

järel. 30. jaanuaril 1948 nägi Evy pealt atentaati Mahatma Gandhile. Nägi ka Mahatma matust. Evyl oli plaan iga hinna eest Indiast minema pääseda. Ta abiellus ungari juurtega noore ameeriklasega ja noorpaar purjetas märtsis 1948 USA-sse. Reis kestis terve kuu.

Järgnes aasta otsa pingutusi, et vennake samuti Indiast USA-sse saada. Kuni kodakondsuspabe-rite saamiseni töötas Evy ühes kaubamajas, seejärel sai tööle Kongressi Raamatukokku, kus töötas 25 aastat ja kuhu ta aitas töö leida paljudel eesti naistel.

1956. aastal kohtas Evy ajakirjanik Arvo Kalbuse näol oma elu armastust. Algas elu kuldpe-riood, 10 aastat muretu ja õnnelikku elu, kuni Arvo esimese rabanduse sai ja kogu majapidam-ine Evy kanda jäi.

Umbes 1960. aastal kohtas Evy Chicagos lap-sepõlvest tuttavat pastorit Valter Viksi, kes nüüd mälestas Chicago kirikus Evy isa.

1973. aastal võttis Evy ette hulljulge sõidu oku-peeritud kodumaale, lootusega veel midagi oma isa saatuse kohta teada saada. Sellest külastäigust on ta kirjutanud suurepärase humoorika reisikirja.

1993. aastal külastas Evy uuesti Eestit, seekord koos Arvoga, kes suri 1999. aastal. 2000. aastal oli Evy taas kodumaal, seekord koos vennaga, tuues ja sängitades lahkunud abikaasa Arvo Kalbse Tartu Raadi kalmistule oma vanavanemate juurde.

Hoolimata 1991. aastal valmimisest, nägi Evy Laamanni raamat “Tõde ei põle tuleski” esma-kordselt trükivalgust alles 2001. aastal. 2010. aastal ilmus selle teine osa, alapealkirjaga “Eesti vabadussõjaluse hävitamine. Artur Sirgu lugu”. Aastal 2013 ilmus “Tõde ei põle tuleski” kordust-rükk, kus mõlemad osad said ühiste kaante vahele. Samal aastal rahastas Evy ka William Tomingase “Vaikiv ajastu Eestis” kordustruki, millele ka saa-tesõna kirjutas.

Tähelepanu väärrib, et Vabadussõjalaste Liidu auväärt lipp, mida eesti politsei korduvalt läbiot-simiste käigus taga otsis, reisis koos Evyga Saksa-maale, sealt Indiasse ja Ameerikasse. Tänu Evyle asub see täna, koos paljude teiste ajalooliste reliik-viatega, Eesti Sõjamuuseumis.

Evy lootis ja ootas, et iseseisvuse koju naastes, tunnistaks Eesti Vabariik seda ebaõiglust, mille osaliseks vabadussõjalased kord said. Sama suu-reks ülekohtuks pidas Evy ka seda, kuidas Eesti Vabariik on suhtunud meie Teises Vabadussõjas välihallis võidelnud meestesse. Seda pidas ta lausa silmakirjalikuks.

Et 2018. aasta septembris sai Amblasse ausam-mas Artur Sirgule, selles oli suur roll just Evy Laa-mannil ja tema raamatul “Tõde ei põle tuleski”.

Evy panustas tulevikule, lootes, et eesti rahvas kunagi ärkab, oma ajalugu mõistma saab, sellest julgelt rääkima hakkab ja enda üle uhkust tundma õpib. Ta uskus, et tõde ei põle tuleski.

2018. aasta suvel kaotas Evy oma venna Uno.

Evy Laamann lahkus siit ilmast 5. jaanuaril 2021. Me jääme teda ja tema nakatavat eestlust imetlema ja mäletama.

Eesti Leegioni Sõprade Selts
Eesti Sõjameeste Sakala Ühing
Mälestusselts Artur Sirk

VABALE EESTILE TRUU SURMANI

Juuli

Karl Kannelmäe
Aleksander Kalamats
Erich Lillioja
Aliide Purken
Armand Trei
Endel Lerg
Hanno Ojalo
Sirje Linde

Alfred Kõmmos
Ilmar Lokka
Mati Iila
Peeter Klausen
Eino Selter
Hillar Luukas

August

Herbert Mets
Helmut Anis

September

Salme Dordelt
Jaan Rand
Kai Maitla Brauer
Vello Rääk
Ott Valgma
Einar Johannson
Uno Känd

Infolehe toimetatus: H. Ojalo - toimetaja, U. Sirp - kujundaja, fotode autor on Aare Hindremäe

Eesti Vabadusvõitlejate Liit

Aadress: Toompea 8, Tallinn, 10130
Kontakt: Tel. 666 04 30
e-post: vabadusvoitlus@hotmail.ee
<http://www.evvl.ee>